

Francezi și germani
trasează frontierele în Congo

Cronologie

- 1916: Acordul Sykes-Picot referitor la împărțirea Imperiului Otoman
- 1922: Egiptul și Irakul devin independente, în vreme ce britanicii instaurează protectoratul asupra Kuweitului
- 1926: formarea Regatului Arabiei Saudite cu sprijinul Marii Britanii

Dicționar.....

colonie — teritoriu sau țară lipsită de independență politică și economică, guvernată de o altă, numită, în acest caz, metropolă.

Commonwealth — formă de organizare politico-economică a mai multor state, cu statut diferit (autonome, dominioane, colonii etc.), care recunosc suveranitatea monarhiei britanice.

imperialism — politica unor țări care doresc să-și extindă sau să-și mențină dominația asupra altor teritorii.

EUROPA ȘI LUMEA ÎN SECOLUL AL XX-LEA

Dominația Europei asupra lumii

Europa și spațiile de civilizație extraeuropene

Lumea secolului al XX-lea este una în schimbare accelerată. Cea mai bună dovadă a adevărului afirmației de mai sus rezidă în faptul că acest secol înregistrează mărirea și decăderea Europei.

La începutul secolului, Europa se afla la apogeu; era o realitate rezultată din strădaniile puterilor europene de a achiziționa **colonii** — adevărate imperii — de-a lungul veacului anterior, al XIX-lea, „secolul **imperialismului**”, cum i s-a mai spus, pe lângă aprecierea, tot potrivită, de „secol al naționalităților”.

Forma concretă a dominației Europei asupra lumii o constituie imperiile coloniale, între acestea cel mai vast fiind Imperiul Britanic. Puterile coloniale europene (Marea Britanie, Franța, Germania, Belgia, Olanda, Portugalia, Spania) s-au confruntat pentru resurse, spațiu și prestigiu și au târât lumea în două războaie mondiale care au adus pierderi umane ireparabile, pierderi materiale imense, decăderea Europei și schimbarea locului ei în lume.

La începutul secolului al XX-lea, marile puteri europene proiectează în afara continentului valorile europene și contribuie la perceperea **eurocentrică** a lumii. Acceptarea Japoniei în acest club select al marilor puteri la începutul secolului al XX-lea a fost un eveniment semnificativ pentru contemporani și menționat în multe lucrări fundamentale asupra secolului.

Dominația Europei asupra lumii înseamnă supremația omului alb asupra teritoriilor și populațiilor din spațiile extraeuropene.

Politici coloniale

Marile puteri coloniale au aplicat politici diferite în teritoriile pe care le-au dominat. Imperiul colonial francez s-a constituit în timp, mai ales după 1870, și pentru a deturna opinia publică de la preocuparea obsesivă în legătură cu

Punctul de vedere francez asupra dominației Europei:

„Există și o altă formă de colonizare. Coloniile sunt, pentru țările bogate, un plasament de capital dintre cele mai avantajoase. Cât timp noi suntem în această criză care traversează toate industriile europene fondarea unei colonii reprezintă crearea unui debușeu. (...) Domnilor, există și un al doilea punct (motiv) (...) Trebuie să spun în mod deschis că, în fapt, rasele superioare au un drept vizavi de rasele inferioare pentru că există o datorie a lor: Ele au datorie să le civilizeze.”

Jules Ferry, *Discurs* ținut în Camera Deputaților la 28 iulie 1885

„revanșa Germaniei”. S-a constituit mai mult din rațiuni de prestigiu decât din rațiuni economice și „pentru a ocupa armata și a picta harta în tricolor”.

În preajma Primului Război Mondial, imperiul colonial francez ajunsese la o suprafață de 10 milioane km² și o populație de 48 de milioane de locuitori; Imperiul Britanic ocupa un sfert din suprafața Terrei. Atitudinea celor două țări față de imperiile lor coloniale a fost diferită. Marea Britanie a creat *Commonwealthul* (comunitatea națiunilor) și s-a angajat, din 1931, la emanciparea progresivă a celor mai semnificative componente ale imperiului. Franța nu a luat nicio măsură în această privință, în ciuda faptului că a fost nevoită să facă față unor revolte în Siria și Indochina. Autoritățile franceze s-au abandonat iluziilor de rol civilizator al omului alb create de Expoziția colonială din 1931.

Comportamentul Marii Britanii față de colonii a fost descris de lordul Shelbourne (1737–1805): „Anglia preferă să facă comerț fără să domine, atunci când este posibil, și acceptă să facă comerț și să domine când este necesar”.

Revenind la imperiile coloniale ca surse de putere pentru metropole, să menționăm faptul că exemplul cel mai bun în privința eficienței economice este al coloniei Congo, stat suveran sub Leopold al II-lea al Belgiei și colonie belgiană între 1908 și 1940. Dorința metropolelor de a face rentabilă exploatarea coloniilor este evidentă, dar forma instituțională a acestei dorințe (ministere ale coloniilor, legislație adecvată și investiții aferente) întârzie să apară. La 1900, o lege franceză stipula că fiecare colonie trebuie să trăiască din propriile venituri. Eficiența economică a federațiilor Africa Occidentală (creată în 1904) și Africa Ecuatorială (creată în 1910) depindea de legarea lor, cu ajutorul căii ferate, de teritoriile franceze din Africa de Nord. Lipsa fondurilor a năruit proiectul

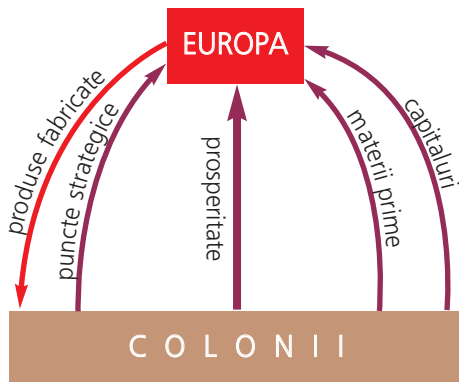

Funcționar francez din Indochina înconjurat de slujbași și de copii cambodgieni (1921)

Principalele imperii coloniale (sfârșitul sec. XIX – începutul sec. XX)

Capitolul 1

„Istoria va evoca într-o zi cu surprindere această perioadă fabuloasă a secolului al XIX-lea, în care, după vechea formulă faraonică, Europa își fixa frontierele acolo unde îi plăcea. Omul alb, ajungând la țărmurile asiatice, apărea acolo ca un semizeu coborât dintr-un alt univers (...) Fenomen extins la toată suprafața planetei, dar nicăieri mai frapant decât în China, din cauza civilizației atât de vechi a acestei țări, căzută deodată, în raport cu tehnica occidentală, într-o inferioritate puternică.”

René Grousset, *Bilanțul istoriei*

„Dincolo de imperativele de ordin politic și de ambițiile naționaliste, colonizarea europeană și imperialismul american și japonez sunt produsele unui capitalism în căutare de debușee pe noi piețe pentru a putea realiza profituri maxime. Nu doar coloniile, dar și state teoretic independente, cum ar fi China sau cele mai multe din țările Americii Latine ori din Orientul Mijlociu, se află sub controlul strict al Occidentului, integrate în diviziunea internațională a muncii și obligate să furnizeze produse de bază (...). Aceste țări beneficiază totuși de dezvoltarea infrastructurilor lor de transport, de o agricultură intensivă și chiar de o industrie embrionară.”

Béatrice Compagnon, Anne Thévenin, *O cronologie a secolului XX*

construcției căii ferate transahariene. Ca urmare, eficiența economică a imperiului colonial francez rămâne discutabilă, mai ales în privința spațiului african. Imperiul colonial britanic arată mai multă eficiență și este administrat cu fermitate și suplețe. De-a lungul primei jumătăți a secolului al XX-lea stârnește admirație și invidie. S-a afirmat că Hitler a luat ca model Imperiul Britanic în urmărirea viselor sale imperiale; ar fi vrut să facă din Ucraina o colonie de valoare a Indiei pentru Imperiul Britanic.

Pe scara eficienței, ultimul loc îl ocupă coloniile germane din Africa, pierdute de Germania ca urmare a înfrângerii în Primul Război Mondial.

Hegemonia Europei

Hegemonia Europei, vizibilă la începutul secolului al XX-lea, nu înseamnă numai superioritate militară. Această hegemonie se baza pe avantajele societății europene după toate criteriile de apreciere a progresului în era industrială. Europa avea mine și uzine, o rețea feroviară fără egal în lume și, de asemenea, o remarcabilă dotare pentru transportul naval. Toate acestea indică resursele unei societăți industriale ajunsă la parametri remarcabili.

Ca urmare, dimensiunea consumului deosebește Europa de alte spații ale lumii. Principalele surse de energie au fost *cărbunile*, la începutul revoluției industriale și apoi, mai ales după Marele Război, *petrolul*. Faptul că în Marea Britanie consumul de cărbune pe cap de locuitor era de 100 de ori mai mare decât în China, spre exemplu, este revelator.

În Europa, mai ales în cea occidentală, marea majoritate a populației adulte era știutoare de carte, pe când în colonii știutorii de carte nu depășeau 10% din populație. Speranța de viață în Europa era de două ori mai mare decât în Asia și Africa.

În esență, superioritatea productivității muncii și a nivelului de trai constituie baza superiorității civilizației europene, impulsul pentru dominarea altor spații, pentru asigurarea hegemoniei Europei în lume. Această hegemonie are

Afiș care preamărește imperiul colonial britanic

premise incontestabile în planul culturii. Europeanii au dus în colonii un mod de a gândi, de apropiere de realitate; un mod de a echilibra *tradiția* cu *noutatea*; *disciplina colectivă* cu *libertatea individuală*. În sens larg, europeanii au „exportat” capacitatea de a păstra *sensul identității în vârtejul schimbării* și s-au remarcat printr-un zel misionar creștin greu de egalat.

Mai trebuie precizat faptul că hegemonia Europei s-a impus, de cele mai multe ori, prin războaie coloniale, care apar ca războaie ieftine dacă le comparăm cu cele două războaie mondiale ale secolului al XX-lea; aceasta și datorită faptului că popoarele supuse furnizează mână de lucru ieftină.

La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, hegemonia Europei în lume era o realitate. Scriitorul englez Rudyard Kipling (1865–1936) a surprins esența acestei realități în versuri devenite celebre: „Primiți povara omului alb și nu vă învredniciți la mai puțin”. De-a lungul secolului al XX-lea se va năruie hegemonia Europei în lume și va avea loc reșezarea omului alb în relațiile cu alte popoare.

„Între războiul franco-prusac și Primul Război Mondial, a existat în sistemul de alianțe al Europei o mutare care, dacă ar fi fost înfăptuită, ar fi schimbat fața lucrurilor în Europa — o alianță germano-britanică ... Manifestându-se constant de-a lungul unui deceniu crucial, constatarea de către germani a superiorității britanice, personificată de amiralul von Tirpitz, era incompatibilă cu o antantă anglo-germană și a blocat-o definitiv. La sfârșitul secolului (al XIX-lea), superioritatea navală a Marii Britanii era masivă și în creștere, dar siguranța de sine britanică a fost afectată de umilințele din războiul burilor și de un sentiment încă vag al declinului preeminenței lor economice. De aici vin abandonarea izolării glorioase de chestiunile continentale și, în același timp, o insistență încăpățânată în sporirea neîntreruptă a forței navale.”

Peter Calvocoressi, *Europa de la Bismarck la Gorbaciov*

Petrolul descoperit în Caucaz și Orientul Mijlociu alimentează concurența dintre marile puteri:

„Petrolul mărește valoarea unei flote cu 33%. Datorită lui este posibil să se facă plinul în afara porturilor. O flotă alimentată cu cărbuni este de fapt dezorganizată, la cheremul inamicului. (...) Cantitățile (de petrol) necesare flotei pot fi depozitate, ca rezervă, în toate porturile engleze din lume.”

John Fisher, ofițer de marină și, ulterior, prim-lord al Amiralității Britanice

Exerciții.....

1. Constituiți două grupe de lucru: una care să reprezinte interesele coloniilor, cea de-a doua interesele statelor imperialiste. Combateți cu un argument contra fiecare enunț prin care grupul advers își justifică poziția.
2. Care este cea mai scurtă caracterizare a politicii coloniale britanice?
3. Alcătuiți un portofoliu intitulat „Omul alb în Africa”, care să cuprindă informații referitoare la cucerirea continentului negru de către europeni.
4. Organizați o dezbatere cu tema „Consecințele imperialismului”, în care să prezentați elementele negative și pozitive ale prezenței europenilor în colonii.

Militari și civili francezi pe malul fluviului Mekong (Indochina)

„În toate țările colonizatoare, oamenii politici și grupurile de presiune imperialiste au găsit sprijin pe lângă puternicele curente de opinie care își au obârșia în marele val naționalist de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Într-adevăr, pentru mulți europeni, cucerirea colonială este un mod de afirmare a puterii și geniului poporului căruia le aparțin și de a da frâu liber dorinței de putere. (...) Considerând civilizația lor superioară tuturor celorlalte, europeanii cred că au o «misiune» de îndeplinit pe lângă popoarele colonizate și aceasta este de a le aduce progresul.”

Serge Berstein, Pierre Milza, *Istoria Europei*

Amintiți-vă!

- Când a avut loc revoluția industrială și ce a însemnat aceasta pentru Anglia.
- Ce au însemnat, în istoria Franței, anii 1870–1871.

În tranșeele Marelui Război

Programul președintelui Wilson, *Cele 14 puncte*, are în vedere erodarea supremației Europei:

„2. Libertate absolută a navigației pe mări, în afara apelor teritoriale, atât în timp de pace, cât și în timp de război, în afară de cazul în care aceste mări vor fi închise în întregime sau în parte printr-o acțiune internațională în vederea executării acordurilor internaționale.

3. Suprimarea, pe cât va fi posibil, a tuturor barierelor economice și stabilirea de condiții comerciale egale pentru toate națiunile care consimt la încheierea păcii și se asociază pentru a o menține. (...)

5. Aranjament liber, într-un spirit larg și absolut imparțial, al tuturor revendicărilor coloniale, bazat pe respectul strict al principiului că reglementând toate chestiunile de suveranitate, interesele populațiilor trebuie să aibă o pondere egală cu cererile echitabile ale guvernului al cărui titlu urmează a fi definit.”

Dicționar.....

decolonizare — proces istoric complex, specific secolului al XX-lea care are ca rezultat independența coloniilor.

hegemonie — supremație politică a unui stat asupra altui stat.

Erodarea dominației Europei

Primul Război Mondial a fost, din mai multe puncte de vedere, o catastrofă, pentru întreaga lume, dar mai ales pentru Europa. Prin consecințele sale, a constituit un punct de cotitură în istorie și un reper clar în cronologia secolului al XX-lea.

Perioada 1914–1918 și cea imediat următoare reunesc elemente care marchează o nouă epocă în istoria universală: apariția Asiei ca factor important în politica mondială, amplificarea prezenței Statelor Unite ale Americii, transformarea revoluționară a Rusiei și declinul economic și politic al puterilor europene.

Sfârșitul hegemoniei Europei

După patru ani și trei luni de război desfășurat preponderent în Europa, continentul era devastat: mii de localități și case erau distruse, capacitățile industriale nu mai funcționau, transporturile erau dezorganizate; grupuri masive de populații se strămutau de pe un teritoriu pe altul ca reacție anticipativă a modificărilor de frontieră.

Pierderile umane au fost foarte mari: 10 milioane de morți și 22 de milioane de răniți; cele materiale au fost calculate la aproape 400 miliarde de dolari. Aceste consumuri neeconomice au zdruncinat lumea pentru totdeauna și au însemnat sfârșitul **hegemoniei** Europei în lume.

Consecințele Marelui Război se manifestă pe plan economic, social, financiar și politic.

Consecințe economice

Reconversia economiei statelor foste beligerante la necesitățile perioadei de pace a pus variate probleme și abia în 1924–1925 se apreciază revenirea la

Semnarea armistițiului cu Germania (11 noiembrie 1918) a însemnat nu doar sfârșitul războiului, ci și punctul de plecare al unor noi probleme pentru puterile europene.

nivelul existent în 1914. După încheierea operațiilor militare (11 noiembrie 1918), au persistat destule tensiuni la nivelul relațiilor economice între state, expresie a răvășirii lumii din pricina războiului, unul care continuă pe plan economic.

Războiul a suprasolicitat economia țărilor beligerante (învinse și învingătoare), iar declinul marilor puteri la rangul de puteri de mână a doua este vizibil în primul rând pe plan economic. Să adăugăm efectele multiple ale altei schimbări antrenate de război: scăderea încrederii în vechile valori precum acelea a muncii și a economisirii.

Consecințe sociale

În război au murit mulți oameni. Întorși „la vatră”, supraviețuitorii (mulți necalificați) au găsit o lume schimbată, cu dificultăți în a le oferi un loc de muncă; în Europa, tinde să se generalizeze o nemulțumire față de oamenii politici și chiar față de instituții. Aceasta și sub impulsul celor petrecute în spațiul fostului Imperiu Rus, căci impactul Revoluției ruse a fost enorm și adeseori destabilizator.

Modificarea locului femeii în societate și tendința de exacerbare a problemelor segmentului muncitoresc al populației statelor beligerante se numără, de asemenea, printre consecințele sociale.

Apoi, reșezarea națiunilor în alte frontiere, unele trasate și prin aplicarea principiului autodeterminării, intensifică naționalismul și în coloniile puterilor europene. Mișcările de populații produse amplifică suferința umană și sentimentul unei lumi instabile.

Consecințe financiare

După război devine evidentă devalorizarea tuturor monedelor țărilor beligerante. Fenomenele petrecute pe plan financiar fac reconstrucția interbelică și mai anevoioasă și contribuie la declinul, diferențiat, al puterilor europene.

Statele Unite au o situație diferită. Până la intrarea în război (6 aprilie 1917), furnizează produse, materiale de război și fonduri beligeranților și fac din război o afacere profitabilă. După aprilie 1917, împrumută doar puterile Antantei. Astfel se explică faptul că, după război, relațiile financiare între statele lumii conțin două probleme producătoare de tensiuni: aceea a *reparațiilor* pe care țările învinse trebuiau să le plătească învingătorilor și problema *datoriilor inter-aliate*, cele mai multe contractate în Statele Unite. Rezervele Trezoreriei americane au crescut în contrast cu uzura financiară și economică a țărilor europene.

Consecințele războiului pe plan economic, social și financiar au efecte pe plan politic: crește rolul statului și se dereglează funcționarea regimurilor democratice într-o lume ce lasă impresia prelungirii războiului în timp de pace.

Așadar, puterile europene au ieșit din război tensionate și slăbite în mai multe feluri: ca populație și bogăție; ca stabilitate economică; ca stabilitate a structurilor politice și, mai presus de toate, în privința relațiilor cu puterile apărute sau pe cale să apară în alte zone ale lumii.

Decolonizarea – fenomen global

Decolonizarea a fost una dintre consecințele celui de-Al Doilea Război Mondial și a contribuit la schimbarea hărții politice a lumii.

În timpul războiului, tot mai multe femei au părăsit cadrul familial pentru a ocupa o slujbă.

„Ceea ce a agravat și mai mult situația economiei europene în raport cu cele extraeuropene a fost și faptul că după război Europa industrială nu a mai putut conta la fel de mult pe piața de desfacere a coloniilor (...) o parte din colonii și dominioane au început să-și înfiripe industria, mai ales cea ușoară (...) Așadar, născând speranța într-o lume mai bună și «forțând» realinieri drastice în relațiile dintre state, Primul Război Mondial poate fi apreciat, prin consecințele sale, ca «un semn de punctuație pus istoriei», ca «o piatră de hotar în istoria omenirii», care a pus umanității, Europei în primul rând, probleme majore spre rezolvare, chiar dacă climatul post-Versailles a fost complex, pe alocuri chiar dramatic.”

Constantin Hlihor,
Istoria secolului XX

Amintiți-vă!

- Care au fost alianțele ce s-au înfruntat în Primul Război Mondial.
- Ce rol au avut coloniile în timpul războiului.

Mahatma Gandhi într-un grup de adepți

„India este atât de săracă, încât nu poate rezista foametei. Înainte de venirea englezilor, India țesea și torcea suficient în milioanele sale de colibe pentru a adăuga agriculturii resursele care îi erau necesare. Această industrie sătească atât de vitală pentru existența Indiei a fost ruinată prin procedee inumane și crude, trasate de englezi ca fiind dovezi (în favoarea lor).”

Mahatma Gandhi,
Depoziție la procesul din 1921

Dicționar.....

Lumea a treia – denumire generică pentru acele țări, în special foste colonii, care nu făceau parte nici din blocul statelor industrializate occidentale, nici din cel comunist patronat de URSS; treptat, termenul a fost asociat cu sărăcia, lipsa democrației și subdezvoltarea economică; ideologia Lumii a treia condamnă politica Europei în colonii.
mișcare de nealinie – mișcare a țărilor care s-au eliberat de sub dominația colonială și care respingeau alianțele politice și militare; pe fondul Războiului Rece, acestea nu au aderat la niciuna dintre alianțele militare și nu s-au implicat în conflictele acestora.

Criza dominației coloniale

De-a lungul perioadei interbelice, se acumulează critici la adresa sistemului colonial, deși în preajma Primului Război Mondial colonialismul ajunsese să fie larg acceptat, mai ales în ipostaza de misiune umanitară și civilizatoare. Scrieri politice, sociologice și literare au contribuit la elaborarea unei doctrine a colonializării, care justifica, pe temeuri economice, istorice și morale, dominația europeană asupra altor continente. Elita intelectuală din colonii, pregătită la școlile din metropolă, descoperise nu doar un alt mod de viață, diferit de cel tradițional din țările de origine, ci și slăbiciunea morală a celor care îi dominau. Concomitent, aceasta venise în contact cu idei noi, care vorbeau despre egalitate și libertate, despre drepturile care decurg din simplu fapt că te naști om și despre obligațiile statelor față de cetățenii lor. Misionarismul creștin și ideile naționaliste se adăugau acestui bagaj, devenit ideologic. În unele colonii se dezvoltaseră mișcări naționale precum cea promovată de Partidul Congresul Național din India, condus de Mahatma Gandhi. Coloniilor li se solicitase sprijinul în război: cu soldați, cu materii prime și furnituri pentru front. Altele au fost teatru de operații. La sfârșitul Primului Război Mondial, unele colonii, între care și India, se așteptau să fie recompensate, pentru atitudinea lor, cu recunoașterea independenței. Marea Britanie, și nici o altă putere colonială, de altfel, nu s-a grăbit să îndeplinească aceste aspirații, acordând Indiei doar o autonomie limitată. În nordul Africii, unele teritorii, eliberate de sub dominația otomană, precum Irak, Arabia Saudită, Yemen, Egipt sau Iordania, și-au proclamat, în perioada interbelică, independența.

Independența coloniilor. Mișcările de eliberare

În timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, raporturile dintre colonii și metropole, s-au modificat. De această dată, multe colonii, între care India sau Nigeria, au participat la război direct, contribuind cu trupe la victoria Națiunilor Unite. Altele au suportat ocupația inamicului (cele din Asia de Sud-Est, de exemplu) sau au asigurat baze strategice esențiale în sistemul de aprovizionare și de luptă. Superioritatea economică a Națiunilor Unite, care a permis victoria, se sprijinea și pe resursele coloniilor.

La sfârșitul războiului, s-au dezvoltat în colonii mișcări care aveau în vedere obținerea independenței. În fruntea acestor mișcări, determinate și de un început de dezvoltare economică și de formarea unei burghezii locale, se aflau intelectualii care studiaseră în școlile din metropolă. Țărâniea depozitată de pământurile ei de coloniștii albi va reprezenta rezervorul uman al armatelor de eliberare. Presa, comunicațiile și transporturile implementate de statele europene deținătoare de colonii au contribuit și ele la vehicularea unor idei naționaliste, a armelor sau a soldaților. Marile religii monoteiste – creștinismul, dar mai ales islamul – au furnizat ideologilor naționaliste argumente în plus.

În condițiile Războiului Rece, cele două superputeri, fiecare din alte rațiuni, au susținut aceste mișcări. Statele Unite ale Americii au făcut-o pentru că își aminteau de propriul război de independență, dar și pentru că urmăreau să-și întărească dominația mondială, să lărgească piața pentru capitalurile și produsele americane și să ocupe puncte strategice pentru bazele lor militare. Uniunea Sovietică vedea în aceste mișcări de eliberare ocazia de a-și lărgi sfera de influență prin impunerea unor regimuri comuniste în noile state.

Coloniile și-au obținut independența fie prin tratative, cum este cazul celor britanice (India, Birmania, Ceylon) sau olandeze (Indonezia în 1949), fie în urma unor războaie de eliberare, cum au fost cele din Indochina (1945–1954), Algeria (1954–1962), Angola și Mozambic (1964–1975). Altele și-au declarat unilateral independența, obligând, ulterior, comunitatea internațională să o recunoască. În anii 1950 și 1960, Africa a fost principala scenă a luptei pentru înlăturarea colonialismului, faptul întărind solidaritatea între popoarele africane. Fenomenul complex al decolonizării are efecte multiple. Decolonizarea n-a dus la prăbușirea economică a Europei. Dimpotrivă, prosperitatea Europei Occidentale atinge parametri fără precedent în paralel cu decolonizarea și după aceea. Această realitate a născut afirmația că puterile coloniale au pierdut o lume și au câștigat Europa.

Conferința de la Bandung

Conferința de la Bandung, Indonezia (18–25 aprilie 1955), reunește 29 de națiuni afro-asiatice, reprezentând peste jumătate din populația globului, dar care dețineau numai 8% din bogățiile lumii.

Rezoluția finală afirmă dreptul popoarelor de a dispune de propria soartă. Două războaie mondiale contribuiseră la universalizarea acestui principiu. Aceeași rezoluție afirmă o valoare europeană: egalitatea în suveranitate a tuturor națiunilor. Tot aici se afirmă refuzul ingerinței în treburile interne ale altor state — principiu frumos și ineficient într-o lume în care națiunile sunt împărțite în puteri și mari puteri. Aceeași rezoluție formulează dezideratul reglementării pe cale pașnică a conflictelor; se pronunță pentru dezarmare, pentru nimicirea armelor de distrugere în masă; condamnă colonialismul ca fenomen care neagă drepturile fundamentale ale omului, este contrar Cartei Națiunilor Unite și împiedică realizarea păcii și cooperării mondiale.

Conferința de la Bandung a consolidat ideea că națiunile emergente constituie *Lumea a treia*, săracă, subdezvoltată și suprapopulată; situată între Lumea întâi, a țărilor democratice, având ca vârf de lance Statele Unite, și Lumea a doua, a țărilor comuniste, în frunte cu Uniunea Sovietică.

1960 — Anul Africii

Cel mai important moment în apariția noilor state a fost adoptarea de către ONU a *Rezoluției 1514*, prin care se recunoștea popoarelor din colonii dreptul de a-și hotărî singure soarta. Anul adoptării acestui important document (1960) a fost numit Anul Africii, deoarece 18 state de pe acest continent și-au proclamat independența. Conferința de la Addis-Abeba, din mai 1963, a putut astfel hotărî înființarea Organizației Unității Africane (OUA) și adoptarea unei *Carte a unității africane*, semnată de 30 de state, care și-au afirmat poziția de neutralitate. Până în 1970, au apărut 64 de state independente, iar marile imperii coloniale au dispărut. Au fost introduse concepte noi, cum ar fi cel de *africanism*, o mișcare capabilă să canalizeze eforturile comune pentru lichidarea subdezvoltării și a altor urmări ale colonialismului, sau cel de *negritudine* pentru a desemna tradiția și cultura comună a Africii negre. OUA a elaborat o *Cartă africană a drepturilor omului și ale popoarelor*, adoptată la 28 iunie 1981, instituind o comisie în domeniu, compusă din 11 membri aleși de Conferința șefilor de state, iar în anul 1991 a stabilit principiul necesității unei piețe africane comune, realizabilă, conform documentului, abia în 2025.

Jawaharlal Nehru și Gamal Abdel Nasser, inițiatorii mișcării de nealinieră.

Bandung, campusul universitar

„Ceea ce i-a distrus totalmente pe vechii colonialiști a fost dovada că oamenii albi și statele lor ar putea fi înfrânți rușinos și dezonorant, iar vechile puteri coloniale erau în mod evident prea slabe pentru a-și restaura vechile lor poziții, chiar și după un război victorios.”

Eric Hobsbawm, *Istoria secolului XX. Era extremelor, 1914–1991*

„Conferința este de acord: 1. să declare că, în toate manifestările lui, colonialismul reprezintă un rău căruia trebuie să i se pună capăt cât mai repede. 2. Să declare că problema popoarelor supuse stăpânirii străine, dominației și exploatării constituie o negare a drepturilor fundamentale ale omului, este contrară Cartei Națiunilor Unite și împiedică pacea și cooperarea mondială.”

Declarația Conferinței de la Bandung

Iosip Broz Tito la Conferința statelor nealiniate de la Havana (1979)

Iosip Broz Tito, președintele Iugoslaviei, despre politica de nealinieră:

„Politica de nealinieră nu a apărut ca rezultat al opțiunii formale sau a unor înțelegeri prealabile între promotorii ei pentru crearea unui al treilea bloc (...), ci ca expresie a intereselor vitale și a necesităților comune de a trăi în pace și independență, de a fi participanți egali în drepturi, și nu observatori pe arena mondială.”

„Conferința afro-asiatică întrunită la Bandung (Indonezia) în 1955 marchează o cotitură majoră, odată cu formarea grupului celor nealiniați. Lumea a treia își face intrarea pe scena mondială cu pedagogul ei Tito, liderii săi, Nehru, Nasser, Sukarno (...) și speranțele sale moderniste.”

Marc Nouschi,
Mic atlas istoric al secolului XX

Mișcarea de nealinieră

Bazele *mișcării de nealinieră* au fost puse între 1 și 6 septembrie 1961, la Conferința de la Belgrad. Inițiativa convocării au avut-o Iosif Broz Tito (1892–1980), Gamal Abdel Nasser (1918–1970) și Jawaharlal Nehru (1889–1964). S-au reunit reprezentanți din 25 de state din Africa, Asia și America Latină.

Reprezentanții țărilor nealiniate au expus puncte de vedere privitoare la securitatea internațională și la condițiile menținerii păcii. N-au reușit să realizeze o adevărată unitate, deoarece blocul țărilor nealiniate era eterogen din mai multe puncte de vedere. Au reușit să creeze organizații și instituții regionale: Asociația Națională a Asiei de Sud-Est (ASEAN); Comisia Economică pentru Asia și Extremul Orient (CEAEO); Organizația Unității Africane (OUA); Uniunea Vamală a Africii Centrale (UVAC); Comunitatea Economică a Africii de Vest (CEAV); Organizația Statelor Americane (OSA); Piața Comună Centro-Americană (PCCA); Sistemul Economic Latino-American (SELA) etc.

Probleme ale tinerelor state

Independența nu a adus prosperitate și bunăstare, armonie socială și liniște politică în fostele colonii. Dimpotrivă, tinerele state s-au văzut în fața unor probleme extrem de grave, cum ar fi litigiile frontaliere, războaiele interetnice sau religioase. Unele popoare au avut o istorie politică mult înainte de colonizare, pentru altele statul a început odată cu administrația colonială. Marile puteri care au deținut colonii au trasat granițe artificiale fără vreo legătură cu situația etnică, tribală sau tradiția culturală a acestor popoare. După obținerea independenței, aceste frontiere s-au menținut, aducând unele state în imposibilitatea de a asigura securitatea propriilor cetățeni. Actul fondator al Organizației Unității Africane preciza menținerea acestor frontiere chiar dacă sunt artificiale, dorind să evite o revizuire care ar fi putut provoca mari suferințe populațiilor de pe continent. Situația a generat însă războaiele interetnice sau tribale: cel al clanurilor din Somalia, cel din Liberia sau cel care opune etniile *hutu* și *tutsi* din Rwanda și Burundi. Exodul a milioane de oameni, excesele celor care au arme, adesea instigați de guverne, a dus la înregistrarea unor forme de genocid pe continentul african.

Frontierele trasate artificial au creat tensiuni și conflicte între unele tinere state, cum ar fi cel dintre Algeria și Maroc (1963) sau dintre Cambodgia și Vietnam.

Conflictele interreligioase — cele care opun creștinii și musulmanii în Nigeria sau pe aceștia din urmă evreilor în Orientul Mijlociu — constituie o problemă cu implicații dintre cele mai grave. Independența Indiei a determinat un adevărat exod de populație: peste 20 de milioane de oameni s-au refugiat din nord, unde musulmanii au format Pakistanul și de unde hindușii au fost nevoiți să fugă.

În multe dintre statele suverane nou apărute, se remarcă preponderența regimurilor militare și autoritare, precum și instabilitatea politică; subdezvoltarea economică, exprimată prin preponderența agriculturii înapoiate, în ciuda reformelor încercate. Explozia demografică atrage de asemenea atenția: parametrii creșterii populației în ultimele patru secole sunt egalați și depășiți în numai 30 de ani.

Structurile economiilor din statele Lumii a treia sunt dezechilibrate. Dezechilibrarea economiilor explică înapoierea, la care se adaugă eșecul politicii de industrializare și dificultatea adaptării la rețeaua planetară de schimburi

bazate pe inegalitate. Dependența de împrumuturile externe, acordate uneori în condiții înrobitoare, face și mai dificilă evitarea crizelor și aspirația spre prosperitate prin dezvoltare autonomă.

Regiuni întregi sunt afectate de secetă și de foamete cronică, obligând comunitatea internațională să dezvolte programe de asistență și ajutor umanitar. Se estimează că aproape 70% dintre copiii Lumii a treia sunt subnutriți.

În economie, opțiunea celor mai multe dintre noile state a fost pentru industrializare. Decalajele economice între tinerele state (numite, adesea, subdezvoltate sau Lumea a treia) și țările industrializate nu se diminuează, ci se adâncesc. Crizele energetice, provocate de creșterea prețului la țiței, au determinat pierderea demarajului economic înregistrat de unele dintre aceste state.

Aceste țări nu-și permit măsuri care să combată poluarea, înregistrându-se o degradare succesivă a mediului. Unele industrii accentuat poluante sunt împinse către Lumea a treia, unde și forța de muncă este mult mai ieftină. La sfârșitul mileniului al II-lea, mondializarea economiei a deplasat industria prelucrătoare și capitalurile aferente investițiilor în acest domeniu către statele asiatice, unde forța de muncă este mult mai ieftină. Există, desigur, și excepții, cum este cazul Nigeriei, care dispune de însemnate rezerve de petrol, dar care prezintă o anume fragilitate a economiei, chiar dacă există capitaluri de investit.

Imagine din Lumea a treia, unde se estimează că aproape 70% dintre copii suferă de malnutriție.

„Supunerea popoarelor unei dominații și unei exploatări străine constituie o sfidare a drepturilor fundamentale ale omului. Este contrară Cartei Națiunilor Unite și compromite cauza păcii și cooperării mondiale.

Toate popoarele au dreptul la liberă determinare.”

Rezoluția 1514, adoptată de Adunarea Generală a ONU la 14 decembrie 1960

Bidonvil în Lumea a treia

Exerciții.....

1. Evidențiați cauzele pentru care fostele colonii nu au devenit prospere în urma cuceririi independenței.
2. Discutați, în grupe de câte doi, făcând o paralelă între situația coloniilor după Primul Război Mondial și cea a fostelor colonii după Al Doilea Război Mondial. Expuneți-vă concluziile.
3. Cum se explică nemulțumirea populației țărilor foste beligerante în Marele Război față de conducătorii politici?
4. Care este semnificația termenului de *decolonizare*?
5. Ce interese au dictat Statelor Unite și Uniunii Sovietice încurajarea mișcărilor de eliberare în colonii?
6. Cum se explică faptul că India vrea să fie *mai britanică* după 1947?
7. Realizați un eseu cu titlul: „Subdezvoltarea ca problemă a noilor state apărute pe ruinele fostelor imperii coloniale”.

Amintiți-vă!

- Care era situația Africii la începutul Primului Război Mondial.
- Cum și-au delimitat Statele Unite ale Americii interesele în America Latină.

Europa: dincolo de diferențele de limbă, obiceiuri și mentalități, există valori comune: libertatea, democrația, respectarea drepturilor omului.

„Uniunea Europeană (...) va reprezenta Europa într-o lume din ce în ce mai globalizată. Ceea ce rămâne sigur este că Uniunea Europeană va continua să fie o «idee de sinteză» ce răspunde unei concepții comune, globale și coerente asupra procesului de integrare progresivă, de la economic la politic și de la național la federal, a popoarelor și statelor europene. (...) Uniunea Europeană ar trebui să tindă să devină un factor de stabilitate, un model de relații în societatea internațională globalizată; un răspuns regional la fenomenul de globalizare.”

*Iordan Gheorghe Bărbulescu,
Uniunea Europeană.
De la economic la politic.*

Europa începutului de mileniu

O privire asupra Europei la început de mileniu reunește atât elemente de bilanț, cât și posibilitatea unor previziuni pertinente. Două fenomene, astăzi în derulare, permit aprecierea că acestea vor continua și în mileniul al III-lea. Este vorba de construirea și consolidarea identității europene și de globalizare; am putea spune că globalizarea adaugă impulsuri la necesitatea consolidării identității europene.

Identitatea europeană este una transnațională; cetățenii națiunilor componente învață să se deprindă treptat cu noua identitate, până la a face adevărată afirmația „sunt european din România”, spre exemplu. Apropierea modurilor de viață și a practicilor sociale și culturale ale popoarelor europene, care a avut loc în a doua jumătate a secolului al XX-lea, apare ca fiind elementul fundamental al realizării unei identități transnaționale.

Există șansa unică a transformării Europei dintr-o simplă denumire geografică într-o *entitate politică și culturală*. Se acționează politic în această direcție, depășindu-se treptat dificultățile inerente. Important este faptul că această voință politică este pe cale să-l convingă pe cetățeanul de rând că, dincolo de diferențele de limbă, obiceiuri și mentalități, există o civilizație comună și un set de valori în jurul cărora aspirația spre Europa unită merită efortul. Dintre aceste valori menționăm: libertatea, democrația, respectarea drepturilor omului și o anumită calitate a vieții. Năzuința spre *Europa cetățenilor* are șanse de realizare în măsura în care omul de rând percepe avantajele pentru el ale acestei aventuri umane fără precedent.

Identitatea europeană

Edificarea identității europene – element-cheie al construcției europene, în desfășurare – trebuie să se adauge într-o manieră cât mai puțin conflictuală identităților naționale. Aici va fi testul de bază pentru fiecare națiune componentă, dovedirea capacității de analiză realistă a intereselor în contextul multiplicării problemelor a căror rezolvare depășește puterea unui stat național (problema energiei, a deteriorării mediului, a apărării etc.); capacitatea de a percepe corect un proces apărut ca necesitate după realizarea Europei naționalităților ca urmare a Primului Război Mondial, acela al *spiritualizării frontierelor*. Astăzi, acest proces este, de asemenea, în derulare și arată o semnificativă deplasare a accentelor de pe confruntarea cu celelalte state naționale pe *cooperarea* cu acestea; pe armonizarea intereselor. Din perspectiva construcției europene, lumea statelor naționale, bine constituite și suverane, se vede ca una care a dus la războaiele mondiale totale ale secolului al XX-lea, în urma cărora civilizația europeană a ajuns în pragul prăbușirii. O acțiune inteligentă, sistematică și de durată, pornită în ultimele decenii ale secolului al XX-lea, trebuie continuată în secolul al XXI-lea, în vederea schimbării mentalităților, a deschiderii gândirii de la orizontul național la cel european, printr-un efort care, păstrând proporțiile și atenți la schimbarea de context, seamănă cu acela necesar pe timpul construcției naționale, atunci cerându-se oamenilor saltul de la *local* la *național*.

Tendențe în mileniul al III-lea

Există, pe mai multe planuri (demografic, economic, social, cultural), tendințe sesizabile la nivelul Europei începutului de mileniu despre care este greu de spus ce formă vor lua în mileniul al III-lea. Mai întâi, aceste tendințe se diferențiază pe țări, iar diversitatea Europei crește în procesul cuprinderii fostelor state comuniste. Ce formă va lua curba natalității și cât se va menține tendința îmbătrânirii populației? Ce se va întâmpla cu mobilitatea populației pe măsura liberalizării spațiului european? Va contribui această infuzie de sânge din regiunile periferice ale Europei la prevenirea îmbătrânirii populației Europei? Care vor fi costurile și dezavantajele?

În plan economic este previzibilă doar menținerea unora dintre tendințe. Voința politică de omogenizare a dezvoltării economice a țărilor europene este de așteptat să se manifeste cel puțin cu aceeași intensitate, știută fiind aspirația conducătorilor europeni de a face din spațiul Europei unul performant mai întâi pe plan economic. Date fiind decalajele acumulate în timp de-a lungul unei istorii zbuiciumate, acțiunea nu poate fi decât de durată; se poate prezenta și ca atrăgătoare (fără a neglija costurile) pentru țări din Europa Centrală și de Sud-Est ale căror eforturi în privința reducerii decalajelor au rezultate modeste. Cazul României poate fi socotit drept relevant în speță. În funcție de ritmul acestei omogenizări, ar trebui să se resimtă efectele pe plan social, în structura societății și în ponderea unor categorii ale populației (țărani, muncitori, funcționari, oameni atrași în servicii, patroni, manageri etc.).

Configurația Europei la început de mileniu, calitatea ei de model deschis, gata să se supună necesității de a permite atașarea tuturor țărilor europene, acumulează elemente cu deschidere spre viitor. Acest proiect fără precedent în istoria Europei depinde, în ultimă instanță, de capacitatea oamenilor de a urmări împreună un ideal comun. Realizarea acestui proiect va permite afirmarea Europei între statele care modelează lumea viitorului; șansa împlinirii acestui rol istoric este mai bună decât a fiecărui stat component în parte, incluzând aici chiar Germania, cu potențialul ei acum impresionant. Realizarea Uniunii Europene va putea arăta rolul Europei în lume după retragerea europenilor din imperiile coloniale.

Sediul Parlamentului Germaniei, simbol al reunificării.

Margaret Thatcher, prima femeie premier într-un stat european (Marea Britanie)

Exerciții.....

1. Care dintre cele două enunțuri de mai jos este, după opinia voastră, adevărat?
 - a) Uniunea Europeană exprimă necesitatea consolidării unei piețe continentale;
 - b) unitatea este consecința istoriei comune a statelor europene.
 Constituiți două grupe de lucru și găsiți argumente în susținerea alegerii voastre.
2. De ce credeți că problemele fundamentale ale Europei la trecerea dintre milenii sunt construirea și consolidarea identității europene? Argumentați.
3. Demonstrați că spiritualizarea frontierelor este un proces în derulare.
4. Ce semnificație are schimbarea mentalităților din perspectiva construcției europene?
5. De ce aderarea la Uniunea Europeană apare atrăgătoare pentru statele din Europa Centrală și de Sud-Est?

Amintiți-vă!

- În ce scop a fost creată Organizația Națiunilor Unite.
- Care dintre marile puteri ale secolului al XX-lea a avut statut de colonie.

Constantin Brâncuși în atelierul său de la Paris

„Din toată ființa lui se degaja un spirit precis, de om care își trăiește ființa, privește lucrurile și oamenii, parcă tot ce vede se mișcă într-o geometrie plastică de forme sintetic primare. (...) la vârsta la care părul începuse să albească, obrazul lui avea o frăgezime, o culoare luminoasă care dădea un deosebit farmec și pune în valoare zâmbetul, vioiciunea și strălucirea ochilor lui (...).”

Oscar Han, *Dăți și pensule*

Masa tăcerii

Cultura română – cultură europeană

Poziția și destinul istorico-geografic al românilor, plasați la punctul de întâlnire a două lumi, au avut drept rezultat o cultură originală, născută în tiparul național devenit creuzetul în care s-a produs sinteza dintre Orient și Occident. Această capacitate de sinteză a fost, ca și latinitatea și ortodoxia, o trăsătură fundamentală a spiritualității românești, aflată, mai multe veacuri, în căutarea destinului ei european. În secolul al XX-lea, cultura românească și-a găsit acest destin, integrându-se pentru totdeauna în aria largă a spiritualității europene. S-a spus că această reintegrare europeană a fost o consecință a modernității ce presupune spargerea frontierelor naționale și evoluția în spațiul comun al continentului. Opțiunea românilor pentru Occident era, chiar la începutul secolului, evidentă, definitivă și categorică. Marii artiști români au simțit, în acest secol, că talentul lor se poate dezvolta prin cele două ucenicii: la școala naționalismului și la cea europeană.

Constantin Brâncuși – personalitate artistică europeană

Secolul al XX-lea, perioada interbelică îndeosebi, a dat Europei o pleiadă de artiști și scriitori remarcabili care au fost modelele integrării culturii românești și dovada că aceasta și-a găsit destinul. Sculptorul Constantin Brâncuși, născut la 19 februarie 1876, în satul Hobița, județul Gorj, a fost unul dintre aceștia. Școala de Arte și Meserii din Craiova, pe care a frecventat-o începând cu anul 1894, l-a inițiat în sculptura lemnului și l-a învățat să deseneze. Trece la Școala Națională de Arte Frumoase din București, unde studiază cu Ion Georgescu, Vladimir Hegel și Dimitrie Gerota, mari profesori ai vremii, primind premii și medalii pentru lucrările expuse.

În anul 1903 primește prima comandă oficială, și anume cea de a executa bustul lui Carol Davila, iar un studiu al său este achiziționat de Ministerul Instrucțiunii pentru a folosi drept model pentru elevi.

Studii la Paris cu Auguste Rodin

Prima călătorie în Europa datează din perioada 1903–1909, mai întâi la München (se pare că a frecventat cursurile Academiei Regale de Belle-Arte), apoi la Paris, unde primește o bursă din țară, oferită de Ministerul Instrucțiunii. Nu era singur: la Paris se aflau, tot pentru studii, George Enescu, Traian Vuia, Aurel Vlaicu și Henri Coandă. Se întâlnea și cu pictorii români care studiau acolo: Camil Ressu, Ștefan Popescu sau Nicolae Dărăscu. Are un prim succes atunci când trei lucrări ale sale sunt acceptate de juriu pentru a fi expuse, în 1906, la Salonul de toamnă, și este primit în atelierul lui Auguste Rodin, cel mai mare sculptor francez de la începutul secolului al XX-lea, creatorul curentului modernist.

Primește tot mai multe comenzi din țară, realizând primele sale lucrări importante, între care: *Rugăciunea*, *Somnul*, *Cumințenia pământului*.

Dimensiunea europeană a operei lui Brâncuși

Se integrează în mișcarea artistică europeană prin expozițiile de grup, dar și prin legăturile directe cu cei mai mari artiști ai vremii: Matisse, Picasso, Modigliani, Paul Klee ș.a. Faptul că expune lucrări la Paris, Praga, München, New York, Boston, încă înainte de declanșarea Primului Război Mondial, demonstrează că Brâncuși este nu doar o personalitate europeană, ci una care a intrat în istoria universală a artei. Lucrările sale stau alături de cele ale unor mari pictori europeni (Ingres, Courbet, Cezanne, Picasso, Degas ș.a.). În anul 1937, a finalizat cea mai amplă lucrare a sa, cea de la Târgu-Jiu, care cuprinde *Masa tăcerii*, *Poarta sărutului* și *Coloana fără de sfârșit*.

Deși revine adesea în țară și călătorește de mai multe ori în Statele Unite ale Americii, atelierul său se află la Paris, unde se stabilește până la moartea sa (1957). Acest atelier, ca și lucrările conținute în el, au fost lăsate prin testament Muzeului de Artă Modernă din Paris, unde se află și astăzi.

A participat la numeroase expoziții în întreaga lume: în Australia, la Melbourne, în America, la Philadelphia, Chicago, Houston, Sao Paolo, în Europa, la Londra, Amsterdam sau Paris.

S-a spus adesea că americanii au fost cei care au înțeles cel mai bine opera lui Brâncuși, i-au oferit multe prilejuri de a o expune (chiar în fiecare an, după 1945) și i-au achiziționat numeroase lucrări.

Modernitatea operei lui Brâncuși

Modernitatea operei lui Brâncuși constă în aparenta ei simplitate, deoarece corpul uman, dar și a altor viețuitoare este redus la acele linii esențiale care îl pot integra în ordinea Universului. Este, de asemenea, evident că sursa fundamentală de inspirație este spiritualitatea românească, arta noastră populară, pe care a făcut-o inteligibilă lumii.

Materialele în care a lucrat sunt diverse: marmură de diferite culori, bronz aurit sau polizat, piatră etc. Multe dintre lucrările lui sunt realizate în lemn, prelucrarea lemnului fiind un meșteșug ancestral în zona sa de baștină. Folosește și materiale moderne, cum ar fi oțelul polizat, dar și piatra, pe care, în duritatea ei, are măiestria de a o face expresivă.

Constantin Brâncuși a reluat de mai multe ori anumite teme, realizând adevărate serii, cum ar fi *Pasărea măiastră (Măiastra)* și *Pasăre în văzduh*, care sugerează desprinderea de pământesc, zborul; *Cocoșul*, care ne vorbește despre triumful vieții, dar și despre masculinitate; *Peștele*, *Broasca țestoasă* ș.a.

Exerciții.....

1. Citiți cu atenție textul de mai jos:

„Geometria lui Brâncuși nu este o abstractizare a naturii, ci o redescoperire a forțelor sale interioare care dau armătura rațională a obiectelor, în fapt, în această sculptură totul este natură” (D. Grigorescu, *Brâncuși*).

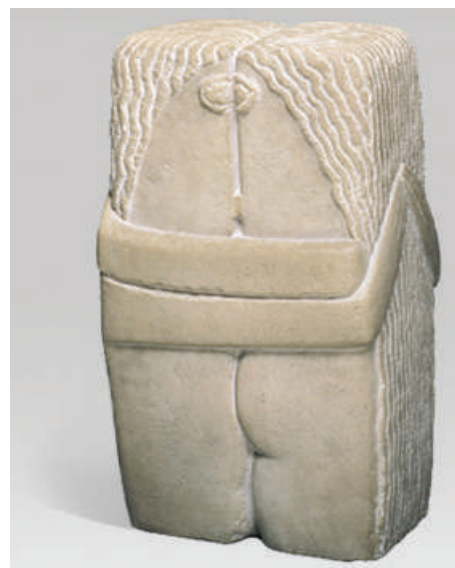
Explicați ce legătură există între puterea de abstractizare a lui *Brâncuși* și modernitatea operei sale.

Cumintenia pământului

„La Brâncuși, arta nu mai este o armonie paralelă cu natura, ci este descifrarea, pe răspundere proprie, a armoniei naturii, este procesul creator al naturii luat în mână de om și realizat prin artă în sensurile ei.”

Petru Comarnescu,
*Valoarea românească și universală
a sculpturii lui Constantin Brâncuși,*
în „Revista fundațiilor” 6/1944

Sărutul